

Molnár-Bodrogi Enikő

Természeti szimbólumok Áprily Lajos és Bengt Pohjanen verseiben

A tanulmány témája és a kutató kérdései

Tanulmányomban egyfelől a transzszilvanista irodalom egyik fontos képviselőjének, Áprily Lajosnak, másfelől az észak-svédországi Tornio-völgyben élő meänkieli kisebbség legjelentősebb írójának és költőjének, Bengt Pohjanennek a verseiben vizsgálom meg a közvetlen természeti környezet megjelenítését a lírai nyelv eszközeivel. Elsősorban arra kérdésre keresek választ, hogy a természeti táj miként válik erkölctelített értékke két költő műveiben. Ugyanakkor azt is megvizsgálom, hogy miért tértek át időskorukban a rövid versformára.

A témaválasztás okainak bemutatása után a két költő kulcsverseinek természeti szimbólumait vizsgálom meg stilisztikai és szemiotikai szempontból, majd az otthon, az elvagyódás és a fenyegetett értékek, valamint az értékhiány jelképeit elemzem az összegyűjtött szövegtörzsek alapján. A korpusz forrásai Áprily összes verseinek¹ gyűjteményéből tizenkilenc vers és ugyanannyi Pohjanen két meänkieli nyelvű operalibretto-kötetéből², egy drámagyűjteményéből,³ valamint egy verseskötetéből⁴. A Pohjanen-verseket és -versrészleteket a saját fordításomban közlöm, s néhányat ezek közül már publikáltam.⁵

Miért éppen Áprily és Pohjanen?

Két kisebbségi költő

Áprily Lajos neve és munkássága ismerős a magyar olvasó számára. Már az iskoláskorú gyermekek számára otthonossá válik verseinek zeneisége és szemléletes természetleírásai. Formaművészként tartják számon, akinek természeti képei önmagukért beszélnek, s ugyanakkor rajtuk keresztül közli a költő gondolatait és érzelmeit. Legtermékenyebb ihletője a magány, az emlékezés, egy vágyaiban

Molnár-Bodrogi Enikő (1967) – irodalomkutató és nyelvész, PhD, egyetemi docens, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár; Oului Egyetem, Finnország, eniko.molnar@ubcluj.ro

¹ Áprily Lajos összes költeményei. Bp. 2006. (Áprily Lajostól a továbbiakban ebből a kötetből idézek. Az idézetek után zárójelben az oldalszám. – M. B. E.)

² Pohjanen, Bengt: *Väylä oon aina ollu. Joppausopperan libretto. Älven har alltid funnits. Libretto till Smugglaroperan*. Överkalix. 2005; Uő. *Suutelman aikaa Luppiovaarala. – Kysstid på Luppiberget*. Överkalix 2014.

³ Pohjanen, Bengt: *Kolme näytelmä – Tre pjäser*. Överkalix 2017.

⁴ Pohjanen, Bengt: *Karkaavia runoja – Flyende dikter*. Överkalix 2015a.

⁵ Pohjanen, Bengt: *Hét vers*. Helikon (Kolozsvár) XXIII(2012). 5(595.) sz. márc. 10. 5. l; Pohjanen, Bengt: *Nyelvtelen születtem, és egyéb versek*. = Domokos Johanna (szerk.): *Finnek ! Multikulturális finn irodalmi olvasókönyv*. Győr 2013. 199–203; Pohjanen, Bengt: *Karkaavia runoja – Flyende dikter*. Överkalix 2015a. 33, 188; Pohjanen, Bengt: *Versék*. Ex Symposion 2015b. 91. szám 72–73.

átélt világ. Verseiben egyerre van jelen a lemondás és az életvágy, a visszahúzódás és a bizakodás.⁶ Bengt Pohjanenről (sz. 1944) valószínűleg kevesen hallottak. Ő a svédországi meänkieli nyelvű szépirodalom legelhivatottabb képviselője. Három nyelven alkot, a meänkielin kívül svédül és finnül. Szépirodalmi és publicisztikai munkássága nagyon változatos műfajokat ölel fel, többek között regényt, verset, dalt, esszét, drámát, tárcát, musicalszöveget, novellát. Pohjanent elsősorban prózaíróként tartja számon a fennoskandiai irodalomkutatás. Mind ez ideig nem találtam olyan tanulmányt a szakirodalomban, amely líráját elemezné. Emiatt is tartottam fontosnak, hogy tanulmányomban sokszínű költői termésére fektessem a hangsúlyt, egy olyan korpuszra, amely egyrészt természet-ábrázolásában, másrészt a retorikus, tartalomorientált versektől a letisztult, pár soros versekig való ívelésében mutat hasonlóságokat Áprily életművével.

Jóllehet hasonlóságokat kerestem a két költő szövegei között, lényeges különbség mutatkozik például abban, hogy míg Pohjanen egyedül építi a maga költői világát, Áprily más erdélyi kortárs költőkkel (Reményik Sándor, Szentimrei Jenő, Tompa László) együtt alkotott egy olyan költői nyelvet, amely választ kínált a Trianon után létrejött helyzetre.

A transzszilvanizmus és a Meänmaa-gondolat

Áprily és Pohjanen összehasonlítható más szempontból is. Kutatásaim során felfigyeltem arra, hogy érdekes hasonlóságok mutathatók ki a transzszilvanista ideológia és Pohjanen Meänmaagondolata között, jóllehet Pohjanen számára ismeretlen az első világháború utáni erdélyi írók gondolatvilága.⁷ A két, egymástól földrajzilag távol élő finnugor kisebbség (az erdélyi magyarság és a meänkieli közösség) történelme, társadalmi berendezkedése és kulturális hagyományai között nyilvánvalóan sok a különbség, ugyanakkor a helyzetükhöz való viszonyulásukban hasonlóságokat is talál a kutató. Az erdélyi magyarság Trianon után, a Nyugat-Tornio-völgyi finnság pedig egy jó évszázaddal korábban, 1809-ben került kisebbségi helyzetbe. Mindkét népcsoportnak meg kellett tapasztalnia, hogy a politikai nemzet és a haza instabil valóság, emiatt különösen felértékeltek a szűkebb szülőföld jelentőségét. Fontossá vált számukra olyan tényezőkhöz kötni az önonazonosságot, amelyek állandóságot és biztonságot ígértek: ilyenek a szűkebb szülőföld földrajzi-tájspecifikus elemei, a történelmi múlt adott helyzetben hasznosítható hagyományai,⁸ valamint a kulturális tradíciók. A politikai önállóság és a hatalom hiánya miatt a kultúra válik a közösség számára az önfenntartás egyetlen útjává.⁹ Az erdélyi magyarság számára kultúrájának szerves része és identitásának kulcsfontosságú tényezője az anyanyelv. A meänkieli közösség többségének az anyanyelve viszont ma már a svéd, s ebben a tekintetben Pohjanen kivételt képez.¹⁰

⁶ *Romániai magyar irodalmi lexikon*. I. Bukarest. 1981. 79–83.

⁷ M. Bodrogi Enikő: *Az anyanyelven alkotás esetlegessége? = Egyediség és véletlen. Interdiszciplináris párbeszéd* 4. Szerk. Veres Károly. Kvár 2016. 103–117; Molnár Bodrogi Enikő: *The Voice Crying (or Calling?) in the Wilderness. Possible Similarities between Transylvaniam and Meänmaa-Idea. = Multilingualism and Multiculturalism in Finno-Ugric Literatures* 2. Szerk. Domokos Johanna–Johanna Laakso. Wien 2020. 113–133; Molnár-Bodrogi Enikő: „*Kieli on sielun sormenjäljet*”. *Pohjois-Fennoskandian ja Romanian suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen kielinarratiivien identiteetin rakentajana*. Acta Universitatis Ouluensis B 194. Oulu 2022.

⁸ Balázs Imre József: *Az erdélyi magyar költészet az 1920-as években*. = *Uő: Erdélyi magyar irodalom-olvasatok. Tanulmányok, esszék, kritikák*. Kvár 2015. 57.

⁹ Cs. Gyimesi Éva: *Gyöngy és homok. Ideológiai értékjelképek az erdélyi magyar irodalomban*. Buk. 1992. 15.

¹⁰ M. Bodrogi Enikő: *Az anyanyelven alkotás esetlegessége? = Egyediség és véletlen. Interdiszciplináris párbeszéd* 4. Szerk. Veres Károly. Kvár 2016. 103–117.

Nézzük meg röviden, milyen ideológiákról van szó, és miben vethetők össze egymással. Transzszilvanizmuson vagy erdélyiségeszmen a két világháború közötti erdélyi kulturális és szellemi élet fő ideológiáját értem, amelyet közvetlenül 1919 után fogalmaztak meg, s amely a kisebbségi helyzetbe került magyarság identitásválságára keresett válaszokat. Egy erkölcs-központú eszményrendszerrel van szó, amelyhez a védekező, értékörző gesztus szervesen hozzátartozott, és amely az aktív politikai küzdelem helyett kisebbségi humánusra esküdött fel.¹¹

A több mint fél évszázaddal későbbi (1980-as években létrejött) Meänmaa-gondolat szülőatyja Bengt Pohjanen. A Meänmaa név, bár jelentése alapján földrajzi területre utal ('a mi földünk'), Pohjanen számára valójában egy virtuális ország neve, amelynek lakóit a közös nyelv (a meänkieli) és kultúra köti össze. A meänkieliek lakta földrajzi terület megnevezésére a szakirodalomban a Tornio-völgy nevet szokták használni, a Tornio pedig a Finnország és Svédország közötti határfolyó. Valójában Észak-Svédország más vidékein is beszélik a meänkieli nyelvet, nem csak a szoros értelemben vett Tornio-völgyben.

A két ideológia közötti hasonlóságok egyikeként említhetjük, hogy alapjukat az a meggyőződés képezi, hogy a tér formálni képes a szellemet, és hogy a saját, kisebbségi nyelvet beszélők lakta régió külön történelmi egység saját kultúrával, saját öntudattal és önérettel. A sajátos jelleget az egyazon területen élő, különböző nyelvű népcsoportok interkulturális kapcsolatai alakítják, viszont a kisebbség anyanyelvének kiemelt szerepe van ebben a sokszínűségben. A helyi értékek kultusza is mindkét esetben tetten érhető. A szülőföld, illetve az ahhoz kapcsolódó regionalitás áll mindkét ideológia értékhierarchiájának a csúcán, ezt követi a haza, illetve a transzszilvanisták esetében a magyar nemzet, a meänkielieknél pedig a svéd haza, majd a nagyvilág, az egyetemes.

A teremtő fájdalom

Mindkét költő verseiben megfigyelhető, hogy a fájdalom, a rezignáció egyik fontos ihletőjük. Áprilyt a teremtő fájdalom költőjének nevezték.¹² A gyöngyragyó mint a produktív fájdalom jelképe, amely újra és újra visszatér az erdélyi magyar irodalomban, először Áprily Lajos egyik 1921-es előadásában hangzott el.¹³ Konkrétan az igazgyöngy fájdalom árán való létrejöttéről van szó, azaz a homokszem (idegen test) által megsértett kagyló válaszreakcióként igazgyöngyöt termel. Áprily az emberre vonatkoztatja ezt a folyamatot, s kijelenti, hogy a próbatételek szellemi-erkölcsi, esztétikai értékek megszületését eredményezhetik, és így értelmet nyernek. „És talán a mi homok sebezte testünk sem szenvedhet haszontalanul, a mi fájdalmunknak is teremtenie kell valamit: az emberiség tömegfájdalmából az emberiség jobb jövőjének igazgyöngye fog megszületni.”¹⁴

Az igazgyöngy jelképe sokszor visszatér a két világháború közötti erdélyi magyar irodalomban és még utána is. Pohjanen verseiben nem találtam ehhez hasonló szimbólumot, viszont művei legtöbbszörében tetten érhető a fájdalom, a szorongás mint ihletforrás. Életművének kontextusából nyilvánvaló, hogy a kisebbségi lét okozta fájdalmat fordítja át erkölcsi-esztétikai értéké, és a műalkotás, valamint az erkölcsi megigazulás enyhíti benne az elszenvedett személyes és közösségi megpróbáltatásokat.

¹¹ Cs. Gyimesi Éva: *A teremtő fájdalom költője*. = Uő: *Kritikai mozaik*. Kvár 1999. 35.

¹² Lásd pl. Cs. Gyimesi 1992, 1999.

¹³ Cs. Gyimesi 1992. 10.

¹⁴ *Uo.* 11.

Mind a transzszilvanizmusban, mind a Meänmaa-gondolatban tetten érhető a helyzet- és azonosságtudat közötti disszonancia, s ennek szépirodalmi nyomai is vannak bőségesen. Mint tudjuk, egy társadalmi-történelmi helyzet önmagában soha nem érték, hanem tény, adottság, viszont értékévé változtathatja az, ahogyan viszonyulunk hozzá. Az ember objektív külső adottságokba születik bele, de személyiségének egyedisége belső sajátosságaiból ered. Öntudata által mindig több, mint történelmileg determinált helyzete. „A cselekvésben az énkép mint egyfajta ideál az önazonosság imperatívuszának megfelelő választásokra készítet, ám a helyzettudat az, amely minduntalan e választások alternatíváinak külső korlátozottságára figyelmeztet.”¹⁵ Emiatt áll egymással feszültségben az egyén azonosság- és helyzettudata.

Visszatérve az erdélyi magyarság és a meänkieliek esetére, mindkét csoportnál a kisebbségi helyzetben újrafogalmazásra kényszerült önazonosság feszültséggel telített. A transzszilvanista ideológia és a Meänmaa-gondolat képviselői szerint a két pólus között az erkölcsi értéknymaték tűnik áthidalni a feszültséget, illetve az esztétikum kompenzálja e feszültség miatti szorongást.

A kulcsversek természeti szimbólumai

Áprily és Pohjanen verseinek elemzéséhez a szimbólum fogalmának meghatározásából indulok ki: „a jelképes művészi ábrázolás egyik fajtája. Valamely gondolat, eszme, fogalom jele, jelképe, melynek a képzettársítás folytán gazdag jelentésbeli, érzelmi, hangulati töltése van. A szimbolikus ábrázolás egyszerre megfelelhet a mély gondolatiság és a művészi *érzéketesség* követelményeinek”.¹⁶ Az elemzésre kerülő korpuszban legnagyobb számban olyan szimbólumok szerepelnek, amelyeket a költők maguk teremtettek.

A továbbiakban Áprily és Pohjanen kulcsverseivel foglalkozom, ugyanis azok közé a költők közé sorolhatjuk őket, akiket egy vagy néhány jól ismert vers alkotójaként tartunk számon. Áprilyt például a *Tetőn, A láthatatlan írás* és az *Irisórai szarvas* költőjeként, Pohjanent a *Väylä oon aina ollu* (Öröktől megvolt a folyó) és a *Kielettömänä syntyny* (Nyelvtelen születtem) alkotójaként. Mindkettőjük életműve ennél jóval gazdagabb, de kulcsverseik költői és emberi hitvallásuk alapelemeit fogalmazták meg.

A továbbiakban Áprily *Tetőn* és Pohjanen *Väylä oon aina ollu* című verseit vizsgálom meg, mivel e két versben olyan emberi-erkölcsi értékek nyerne szimbolikus megfogalmazást, amelyek vissza-visszatérnek a két költő más műveiben is. Íme a két vers teljes szövege:

Áprily Lajos: Tetőn

Kós Károlynak

Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
annyi riadt szót: „Minden összeomlott...”

Nappal kószáltam, éjjel nem pihentem,
vasárnap reggel a hegyekre mentem.

Bengt Pohjanen: Öröktől megvolt a folyó

Öröktől megvolt a folyó, sodor,
nem tudni, honnan ered,
nem tudni, honnan ered,
sodor,
mindörökre megmarad.

¹⁵ Uo. 24.

¹⁶ Csibra István–Szerdahelyi István: *Esztétikai ABC*. Bp. 1978. 222.

Ott lenn: sötét lombot sodort a katlan.
Itt fenn: a vén hegy állott mozdulatlan.

Időkbe látó, meztelen tetőjén
tisztást vetett a bujdosó verőfény.

Ott lenn: zsbongott még a völgy a láztól.
Itt fenn fehér sajttal kínált a pásztor.

És békességes szót ejtett a szája,
és békességet várt az esztenája.

Távol, hol már a hó királya hódít,
az ég lengette örök lobogóit.

Tekintetem szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám-horizontot,

s tetőit, többet száznál és ezernél –
s titokzatos szót mondtam akkor:
Erdély...

Sehonnan sem indul,
nem is sodródik sehová,
itt volt mindig bennünk:
végtelen, határtalan út.
Magától jött ez létre,
magától jött ez létre:
folyóink, csendünk,
Istenünk.

Öröktől megvolt a folyóink,
összeköt, nem szakít el.
Ember keze húzott határt:
cárnak vérvörös csikja,
királynak sötét pántja.
Öröktől megvolt a folyóink,
árja, dala, utunk kínja –
örök valóság.

Ha eljössz hozzám, együtt látunk
és együtt érzünk
mindent:
folyót,
csendet,
Úristent.¹⁷

Mindkét vers természeti képekben gazdag, s mindkettőben megfigyelhető a konkrét és szimbolikus határok megvonása a költészet eszközeivel. Áprilynál a lent és fent, Pohjanennél nyugat és kelet között helyezkedik el a határ, amelynek a magyar költő esetében elválasztó, míg a meánkieli költőnél összekötő szerepe van.

Mindkét vers az emberi értékek örök voltáról is szól. Bár egyfelől az élet, a realitás, másfelől az értékek köre távol áll egymástól, a szemlélő egyénben megvan a képesség arra, hogy felülemelkedjék az előbbi zürzavarán és a kilátástalanságon, illetve hogy meglássa a mesterségesen meghúzott határ fölött a nyelv és kultúra összekötő erejét.

Ellentétezésre épül mindkét vers. Áprilynál a lent, a fenyegetett értékek, illetve az értékhiány tartományának leírásával indít a vers, olyan természeti szimbólumokat használva, mint az ősz (az elmúlás évszaka), valamint az árva lomb. Ezután szinte soronként változik a lent (sötét lombot kavarázó katlan, láztól zsbongó völgy) és a fent (mozdulatlan vén hegy, verőfény, tető, fehér sajt, esztana, az ég örök lobogói) értékellentéteinek szembeállítására. Az élet és szabadság kiszolgáltatottságát, a valóság és eszmények, az értékek és megvalósulási lehetőségeik közötti megbomlott összhangot érzékelteti a költő a természeti képekkel. A vers végkicsengése azonban egyértelműen pozitív: a szülőföld, Erdély a maradátság és harmónia hordozója.

Pohjanen *Öröktől megvolt a folyóink* című versében (valójában az egész pohjaneni életműben) a Tornio folyó az összetartozás szimbólumaként jelenik meg: „összeköt, nem szakít el”.

¹⁷ Pohjanen 2013. 200–201.

Mintegy szakrális térré avatja a költő a Torniót („folyónk, csendünk,/ Istenünk”), amelynek nyugalma, eleve adottsága („Öröktől megvolt a folyónk”, „nem tudni, honnan ered”, „mindörökre megmarad”) szöges ellentétben áll a politikai hatalom önkényes határváltoztatásával („Ember keze húzott határt:/ cárnak vérvörös csíkja,/ királynak sötét pántja”). A költő beépíti a vers szövegvilágába a földi lét szenvedéssel teli vándorlásának vallásos (lestadiánus) és ugyanakkor egzisztencialista motívumát: „végtelen, határtalan út”, „árja, dala, utunk kínja/ örök valóság”, „itt volt mindig bennünk”.

Általában jellemző a Pohjanen írásaira, hogy fontos szerepe van a szöveg poetizáltsága szempontjából a szó- és mondatismétlésnek, legyen az verstani, retorikai vagy variációs. Az *Öröktől megvolt a folyónk* című szabadversben is olyan szavak és mondatok ismétlődnek, amelyek a mondanivaló lényegét hordozzák. Ezek az ismétlések a folyó hömpölygésének ritmusát is megteremtik az olvasóban.

Áprilyt a magány költőjének szokták nevezni. Pohjanent is annak tekinthetjük, bár teljesen más okból. Áprily nem száll szembe a sorssal,¹⁸ megadja magát, s emiatt erősödik fel a kiúttalanság és a rabság érzése a húszas évek verseiben, például a *Rasmussen hajóján* (1926) című kötetében. Áprily magányának okait olyan tényezőkben kereshetjük, mint az erdélyi történelem súlya, az erdélyi népek egymással való konfliktusai, családi örökségének belső ellentétei és az erdélyi kisebbségi élet korabeli helyzete. Másfelől Pohjanen megértésre, nyelve és kultúrája érdekében végzett munkája jóváhagyására és elismerésére vágyik saját belcsoportja, a meänkieli közösség részéről, s mivel ezt nem kapja meg, hanem értetlenségbe ütközik, magányosnak érzi magát.

Áprily nem harcra alkat, Pohjanen viszont időnként az. Áprily „nem a társadalmi harcot, hanem a megnyugvás útját kereste, és az élet szépségeiből, szerelemből, fákból, virágokból épített magának szigetet”.¹⁹ Humanizmusa, az értékek és az emberiség féltése gyakran megfogalmazódik verseiben. Pohjanen műveiben fellelhetünk egy, néha nyíltan forradalmi beszédmódot, prózai, lírai, drámai és publicisztikai írásaiban egyaránt. Anyanyelvében és identitásában összezavart, a többség által lenézett és megbélyegzett belcsoportjáról és belcsoportjához szól, kísérletet téve arra, hogy egységes közösséggé formálja, és felébredse benne a gyökereihez való visszatérés vágyát. Ez ad retorikai hangot a dacos szembeszállásnak is. Verseire jóval kevésbé jellemző ez a beszédmód, természeti verseire pedig egyáltalán nem.

Mindkét költő természeti szimbólumai között megtaláljuk az állandóság jelképeit. Áprilynál ez mindenekelőtt a havas és az erdő, Pohjanennél a Tornio folyó. Ezekre a későbbi fejezetekben még visszatérek. Mindkét költő számára az állandósághoz a különböző nyelveket beszélő, egyazon területen élő népcsoportok békés együttélése is hozzátartozik. Áprilynál az erdélyiség gondolat lényeges eleme a románok, magyarok és szászok teljes megbékélése, testvérisége és a közös otthon megteremtése érdekében végzett munka, amely mindenki számára kötelességet jelent. Erdély történelme helyett a népben és a természetben vélte megtalálni ennek a harmonikus együttélésnek az alapját.²⁰ Pohjanennél a Tornio folyó szimbolikusan egyesíti a partjain élő finn, svéd, meänkieli és számi nyelvet beszélő népcsoportokat. Egyik versében a Tornio folyó a soknyelvűség és többkultúráság jelképeként jelenik meg. Variációs refrénként ismétlődik benne az alábbi két verssor: „Sok nyelvet beszél a Folyó,/ Lappföldét, Finnországot, Meänmaaét”. (Pohjanen 2005: 42)

¹⁸ Vita Zsigmond: *Áprily Lajos*. Buk. 1972. 133.

¹⁹ *Uo.* 134.

²⁰ *Uo.* 100.

Ezt a gondolatot variálja néhány szó megváltoztatásával: „Sok nyelvet hallgat a Folyó,/ Lappföldét, Finnországot, Meänmaaét”.²¹ Népeket és nyelveket köt össze tehát a Tornio, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy ez a rend, ez a kiegyensúlyozottság is teremtettség (akárcsak Áprilynál), a Pohjanen teremtette világ része. A Tornio-völgy mindennapi valóságában a svéd nyelv dominál, s a többi nyelvnek ehhez képest alávett szerepe van a társadalomban.

A továbbiakban a két költőnél megjelenő sokféle természeti jelkép közül az otthon, az elvagyódás és a fenyegetett értékek, valamint az értékhiány szimbólumait vizsgálom meg.

Az otthon jelképei

Mind Áprily, mind Pohjanen a szülőföld idillikus, olykor nosztalgikus képét jeleníti meg. Tájélményük eleven, mindkét költő benne él a természetben, s az olvasót is magukkal ragadják leírásaikkal. Mindketten a harmóniát keresik, s ezt az otthoni tájban találják meg. Az alábbiakban néhány példával szemléltetem, milyen természeti elemekből teremtik meg a harmóniát, illetve hogyan nyernek ezek jelképes jelentést is.

Áprily:

Barkás fűzek között a tóban
tükröt talál az ég-azúr. (53.)

Ha napsugár cikázik,
ha zivatar morog,
ha sárga földje ázik,
a hegy csak mosolyog. (25.)

Hó volt a fákon, vagy tündér-kelengye?
Szél járt felettünk, vagy varázs-fogat?
S havasra vittek, vagy a végtelenbe
a párás, zuzmarás mokány-lovak? (68.)

Patakjaid
bennem el nem apadnak,
mélységeid
mélységeimben kinccsel felfakadnak.
Vadméheid
a rétemen toroznak,
havasaid

Pohjanen:

A folyó partján szeretnék ülni,
nézni a naparanyozta hegyeket.
A szél emléket idéz fel bennem,
felmelegíti még a keblemet.²²

Időtlen
pillanat
a folyó pihen
holdsugár
fogylyá²³

Szél simogatja
a reggel nedves arcát
ölébe veszi a napot
s a földbe
neveti a fényt²⁴

A víz
csendjében
egy fehér villanás

²¹ Pohjanen 2005. 42.

²² Pohjanen 2005. 80.

²³ Uő. 2015a. 33.

²⁴ Uo. 184.

nárciszaim csokrában illatoznak. (154.)	lazac-e vagy angyal volna a hatalmas éjben ²⁵
Gallyak hegyén s rejtett magokban aludtak még a szép színek. Csak az avarban leskelődtek bolyhos leánykörcsinek. (79.)	Éjtelen fény evez csónakjában a vizen át. ²⁶
Régi, kiszáradt tó vize árad, néma kutakban a víz kibuzog. (52.)	A felhők keményített gallérok a nyár mosoly az ősz ajkán ²⁷

A fenti idézetekre is igaz, amit a kulcsversek vizsgálatokor megállapíthattunk, hogy Áprilynál a hegy, a havas a béke hona, míg Pohjanennél a Tornio és az északi táj, amelyet a folyó átszel. Mindkettőjüknél nehéz olyan verset találni, amelyben csak harmóniára utaló jelképeket találunk. Többnyire ellenpontoszó szerkezetű verseket írnak, amelyekben a kitörő öröm mellett mindig ott van több vagy kevesebb borongás is, s a harmóniát szorongás árnyékolja. A fenti idézetekben pozitív töltetű képeket gyűjtöttem össze.

Megfigyelhetjük, hogy az Áprily-idézetekben bőségesebbek a ragyogó színek (sárga, azúr, kék), több a dinamizmus (cikázik, árad, kibuzog) és a valóságból a képzelet világába átlendítő képek („tündér-kelengye”, „varázs-fogat”, „rejtett magokban”, „leskelődtek/ bolyhos leánykörcsinek”). A táj bizonyos elemeinek megszemélyesítése mindkét költőre jellemző. Pohjanen számára fontos a személyes jelenlét, a lírai én általában jelen van a tájban, ő az, aki csodálja és ki is fejezi, amit lát, emlékeket idéz fel, és az olvasó figyelmét irányítja. Pohjanen tája is mesés: a hegyeket bearanyozza a nap, a fehér éjszaka fényes csónakként suhan a vizen, a sötét vízből felszökő lazac angyal látomását idézi fel, és a felhők keményített galléroknak tűnnek. Az éjtelen nyári éjszakák, a hömpölygő folyó és fény állandóságát és derűt sugároztak.

Az otthon harmonikus képét megtörő természeti képek közül azokat emelem ki a továbbiakban, amelyek a lírai én konkrét és átvitt értelemben vett elvágyódását fejezik ki, és közvetetten a feszültségekkel teli önazonosságra utalnak.

Az elvágyódás jelképei

Mindkét költőnél megfogalmazódik időnként az elvágyódás érzése, amikor nyomasztóan hatnak rájuk a mindennapok különféle gondjai, elsősorban a helyzet- és azonosságtudatuk közötti disszonancia, de egyikük sem biztos abban, hogy a helyváltoztatás nyugalmat hozna számára. Mindketten olyan mélyen kötődnek otthonukhoz, hogy az jelenti nekik a biztonságot. Áprily ugyan Magyarországra költözött, de szülőföldjének eleven jelenléte mindvégig benne maradt. Otthoni tájélménye „láthatatlan írás”-ként vésődött egész lényébe, s újra meg újra ihletforrást jelentett számára. Pohjanen csak

²⁵ Pohjanen 2015a. 270.

²⁶ Pohjanen 2014. 4.

²⁷ *Uo.* 188.

virtuális búcsút mond otthonának, s valahányszor ezt teszi, a keserűség hangján szólal meg verseiben. Csendes, elégikus mindkét költő hangja, s ez ad mélységet mondanivalójuknak.

Áprily:

Fészekhez szokott madár,
romjáról a nyárnak
felszállsz sírva búcsuzó
költöző madárnak. (117.)

Vadlúd, ki szállsz most rom-hazám felett,
melyet remegtet még a rémület
s görcsökbe torzít még a vériszony -
vadlúd, akit a menny már fénybe szótt
a messzeségben -, utánad vetem
borzalmaktól sötét tekintetem (234.)

A völgyből felkúszott csörögve
egy régi hang: a csermelyé,
és azt csörögte: »mindörökre
tenger felé – tenger felé...« (38.)

Azóta úszunk, folyton úszunk
a vízzel szembe, cél iránt,
utunkat malmok torlaszolják,
a zuhogó súly visszaránt. (162.)

Idegenül ver itt a szívem,
sok itt a zaj, sok a sugár.
Nagyon szeretnék visszamenni:
a hallgatás barlangja vár. (59.)

Pohjanen:

A madár, mely felszáll
hamusötét szárnyal,
vihartól edzett
erővel.
Bánatmadár,
messze, mint a pihe, elszáll.²⁸

Hóval
tele a csend szeme
a madarak
már tovaszálltak
zsibbadt szárnyakon²⁹

régóta itt vagyok már,
ideje útra kelnem
a part felé,
melyen az elszállt dal
megpihent³⁰

Így dalol a nyír levele,
Késő van már, itt az este:
Gyere vissza, gyere már,
Ez a föld a te hazád.³¹

Velem maradsz mindörökre,
Folyó sodra, énekem,
Nyírfaillat, fényes felhő,
Most már bennem éljetelek.³²

Az Áprily-idézetekben az elvágódás természeti jelképe például a vadlúd, amely minden ősszel szárnyra kel idegen országok felé, szabadsága van helyet változtatni, de ugyanakkor minden évben hazatér. A *Vadlúd* című versében közvetlenül megfogalmazza, hogy a háború borzalmi elől menekülne szülőföldjéről. Éles ellentétben áll egymással egyfelől a rémület, a vériszony, a rom-haza, másfelől a fénybe szótt messzeség, amely az eltávozni képes vadlúd léttere. Érdekes, ahogyan a csermely és a hegyi vizekhez kötődő pisztráng jelképét használja

²⁸ Pohjanen 2012.

²⁹ Pohjanen 2015a. 329.

³⁰ Uő: 2015b. 72.

³¹ Uő: 2017. 14.

³² Uő: 2012.

verseiben. A csermely képe egyértelműen az otthontól folyton eltávolodó mozgást fejezi ki, míg a pisztráng erőteljesen erkölcseltített szimbólum, a céljait, vágyait soha fel nem adó ember jelképe, aki a nehézségek ellenére is a maga útját járja.

Pohjanennél is találkozunk a vándormadár jelképével. Az *Egyedüli vándormadár*³³ című versében egy repülni képtelen vándormadárról van szó, amely vágyakozik a napfényes távoli országba, de kénytelen a fagyos, kihalt északi parton maradni. A vers egy idős, magányos férfi és a sérült vándormadár párhuzamba állítására épül, s a magára maradottság tapasztalata fejeződik ki a téli természeti képekben is. A pohjaneni életmű egészének kontextusában értelmezve ezt a verset, szimbólumok által fejezi ki, hogy a szűkebb szülőföldről, a Tornio-völgyből eltávozott és anyanyelvükről lemondott fiatalokat visszahívja.

Egy másik idézetben a dermedt szárnyal elrepülő madár az eltávozás nehézségét, fájdalmas voltát fejezi ki.³⁴ Nyilvánvalóan az emberre vonatkoztatandó ez a kép, arra, aki számára nem könnyű elhagyni szülőföldjét. Máshol meg is nevezi mindazokat a természeti elemeket, amelyek szívében magával vinne, ha el kellene költöznie: a folyó, a nyírfa illata, a derűs felhő.³⁵

A fenyegetett érték és értékhiány jelképei

Láthattuk a korábbi példák alapján is, hogy mindkét költőre jellemző a szimbolikus természetábrázolás. Áprilynál a természeti képek gyakran a fenyegetett érték vagy az értékhiány jelképei,³⁶ s ugyanez igaz Pohjanen verseire is.

Áprilyról írja Láng, hogy verseiben kifejezésre jut az élet és szabadság kiszolgáltatott volta, a valóság és eszmények, az értékek és megvalósulási lehetőségeik között megbomlott összhang.³⁷ Pohjanen verseiben szintén törekenynek, mulandónak bizonyulnak az értékek, s a költő nem tehet mást, mint hogy az esztétikum által megörökítse azokat.

Áprily:

A végzet itt mohó kézzel kaszált.
Berzenkedik az erdőn már a holló. (199.)

Pázsitja, parkja: gránátverte föld,
palota-romja dögrejtő verem.
Kőpusztaság. A te sorsod süvölt
sorsa szelében, rom-Jeruzsálem. (200.)

Pohjanen:

hó borítja a sírköveket
a neveket, melyek nem győznek
emlékeket hordozni
s ahonnan nincs feltámadás³⁸

kismadár a jeges ágon³⁹

³³ Uő: 2017. 13–14.

³⁴ Pohjanen 2015a. 329.

³⁵ Pohjanen 2012.

³⁶ Láng 1993. 150.

³⁷ Uo. 151.

³⁸ Pohjanen 2015a. 52.

³⁹ Uo. 72.

Szél fosztogatja holt nyarad.
Szabad fiam, szabad madár,
csukd össze könnyű szárnyadat:
jégfedeles kalitka vár. (113.)

De pázsitunkra suttogó, beteg
levélke zörren. Hasztalant akarnál:
a lelkedet már bú kötözte meg
s bokád finom, fehér bilincs: ökörnyal. (130)

Vagy kavargó ködbe hullva
minden álmunk úgy vesz el:
tolla-foszlott, csonka szárnyal
ember-csúcshoz oly közel. (91.)

Tudom, hogy csúcsig loccsan majd az ár.
De pusztulások hörgő éjszakáján,
tornyos vizekbe fült hegyek felett
megmentett kincsel fog lebegni gályám.
(135.)

Hó alatt van minden
mi vagyok
vöröslő nyárfalevél
a fa lelke
ősz-érintette
gyöngyvirág.⁴⁰

Fekete ár
havas folyó ölén
szürke süllyedő rönk
zúzmarás ajkak között⁴¹

A nyár
füve halott
fekete a jég
s a tékozló útját
bő kézzel veti be
az eső⁴²

Áprilynál egyrészt a háborús emlékek nyernek szimbolikus megfogalmazást a nyomasztó természeti képekben (gránátverte föld, dögrejtő verem, kőpusztaság, pusztulások hörgő éjszakája, vizekbe fült hegyek és a hold mint a holtak anyja), másrészt általában az ősz, az elmúlás évszaka fejezi ki a reménytelenséget (suttogó, beteg levél, bilincsként fogva tartó ökörnyal). A szabadságra született ember a holt nyár és a jégkalitka szorításában kénytelen vergődni, s helyzetéből nincs kiút. Az értékek fenyegetettségét kifejezésre juttató versek leggyakoribb kulcsszavai a szürke, a dér, a bú, a sír (ige), a beteg, a vér (és a vörös), a köd és a vihar. A fenti idézetek között egy olyan is olvashatunk, amelyben a lírai én nyíltan szembeszáll a pusztuló értékek apokaliptikus látomásával, s mintegy Noéként emelkedik a sötét ár felé megmentett kincsekkel teli gályájával. Érzékletes jelképe ez az emberi-erkölcsi értékek végső győzelmébe vetett hitnek.

Pohjanennél elsősorban a tél elemei, azaz a hó, a jég, a zúzmarara, a fagyos szél, a sötétség és az éj szimbóluma fejezi ki az elszigeteltséget, a magára hagyottságot és az adott helyzetből való kitörés lehetetlenségét. A kisebbségi sorsra is utal egy kép, de ennek jelentése csak a meánkieliek történelmének ismeretében válik teljességében érthetővé az olvasó számára. A hófödte fejfákra vésett nevekről van szó, amelyek nem ébresztenek már emlékeket.⁴³

⁴⁰ Pohjanen 2015a. 74.

⁴¹ *Uo.* 80.

⁴² *Uo.* 367.

⁴³ Pohjanen 2015a. 52.

A Tornio-völgyben élők többségi nevet adtak gyermekeiknek, hogy nekik ne kelljen átélniük azt a kirekesztést, amelyet szüleik és felmenőik tapasztaltak meg anyanyelvük miatt. Az idegen nevekkal együtt egy idegen nyelvet és kultúrát is adtak örökségül felmenőiknek.

Az értéket és a mulandó életet jelképező vörös nyárfalevél, a fa eleven lelke, a gyöngyvirág (amelyet az ősz már megérintett) mind valahol mélyen, a hó alatt rejtőzik.⁴⁴ Kilátástalan ez a világ, és remény sem mutatkozik arra, hogy ki lehessen törni belőle valamilyen irányba. Kulcsszavakként ismétlődnek ezekben a versekben a néma, az emlékezet, a sötét és a zúzmará, illetve a fázós kismadár mint az emberi kiszolgáltatottság jelképei.

A szarvas jelképe

Mindkét költőnél több ízben megjelenik a szarvas, mind konkrét, mind átvitt értelemben. Nézzünk meg egy-egy példát erre.

Áprily természeti képeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ezek szimbólummá nőnek, de ugyanakkor nem veszítik el a természeti élmény frissességét.⁴⁵ *Az irisórai szarvas* című kulcsszavakban szintén egy konkrét természeti képből indul ki. Egyik kirándulása során a Gyalui-havasokban látott egy megszelídített szarvasborjút, amely háziállatok között nőtt fel, s annak a története ihlette meg a költőt. Arra az alapvető ellentétre épül a vers, hogy a szabadságra született élőlénynek nem a karámban lenne a helye.

Az irisórai szarvas

Virradt. A fákra egyre csendesebben
rivallt alá a mély felhő-torok.
Gáncsot vető boróka-rengetegben
akadtak rá a csorda-pásztorok.

A gornyikhoz levitte nemsokára
tarkóra vetve egy szilaj csobán,
s megvolt az alku egykettőre: ára
egy korty fenyővíz s egy marék dohány.

A simmentali borjának fogadta
fakorlátos, legeltető helyen,
tőgyén mohón csüngött az istenadta,
és elfeledte, hogy testvértelen.

⁴⁴ *Uo.* 74.

⁴⁵ *Vita i. m.* 136.

És elfeledte a futó erecskét,
 amely bukfenceket kacagva hányt,
 s mely hús homályba fogta gyenge testét,
 el a zuzmószakállú ősmagányt.

És elfeledte a forrás kis odvát,
 amelynek tükre csábító titok,
 s ha eltikkadva meg-megszomjazott, hát
 napverte, langyos vályúból ivott.

Kristály-tükörben nem láthatta mását,
 mikor a szarva büszkén ütközött,
 meg nem sejtette büszke származását,
 és borjúnak nőtt fel borjak között.

És lett pompás agancsú háziállat,
 vadász-szívekbe dobantó remek,
 s csudálva nézte, rajta mit csudálnak
 csudálkozó kiránduló-szemek...

De nyárutón, mikor a kék havasról
 omlott a köd s leszállt az ősz vele,
 beláthatatlan ködruhás magasból
 szarvasbőgés bűgött a völgybe le.

S akkor: párát zihált remegve szája,
 idegen lett palánkos otthona,
 idegen lett testvére, mostohája –
 s a ködbe hördült, mint az orgona.

A bekerített karámban felnőtt szarvasról szóló vers megismétlődő versszakkezdetre („És elfeledte”) az erdő, a természet világába vezeti vissza az olvasót, egyre jobban felerősítve az ellentétet a szarvas származása és léhelyzete között. Átvitt értelemben a korlátok közé zárt ember azonosság- és helyzettudata közötti feloldhatatlan konfliktus kifejezése ez a vers. Drámai a vége: a szarvasbőgés valójában az ember szabadságvágyának és tehetetlenségének felhördülése. Valódi kitörésre nincs lehetősége, de hangjának erejével valamiféle katarzisban tetőzhet méltatlan léte. Belső nyugtalanság, lázadás szólal meg benne, a tehetetlenség fájdalma és ugyanakkor a fájdalom zenévé oldása.

Pohjanennél a rénszarvas több ízben előfordul, általában a védtelen érték szimbólumaként. Az alábbiakban⁴⁶ például a szélvihar elől rejtőző szarvas konkrét természeti képével találkozunk, amely ugyanakkor értékjelentésekkel telítődik a vers kontextusában.

⁴⁶ Pohjanen 2015a. 107.

Hóvihar
 fenyíti a hegyoldalt
 sziklához bújik a rénszarvas
 fülében jel
 szarvai közt
 a tél hosszú sötétje
 mint óbor az üvegphárban
 várjunk
 együtt az álomra
 melynek tükrében ez is
 fordítva látszik

A szarvas a vers közepe táján nyer átvitt jelentést: „szarvai közt/ a tél hosszú sötétje/ mint óbor az üvegphárban”. Az óbor egyértelműen az érték jelképe, az üvegphárba töltött óbor pedig a feszültséggel teli önazonosság szimbólumaként értelmezhető, mivel az értékes italhoz hasonló értékű kristálypohár illenék. Mély gondolatiságot és művészi érzékletességet fejez ki a vers, és benne van az értékörzés gesztusa a méltatlan feltételek között is. Nincs feloldozás, nincs katarzis, csak passzív várakozás valami olyan fordulatra, amelynek tükrében a jelen helyzet „tükör általi képnek” bizonyul majd egyszer. Az esztétikum kompenzálja a feszültség miatti szorongást, ez teremt pillanatnyi, törekeny harmóniát.

A rövid versforma

Mindkét költő pályája elején hosszabb, rímes, olykor epikus elemeket tartalmazó verseket írt, majd idősebb korukban eljutottak a rövid (szabad)vershez (Áprilynál ekkor is fontos szerepe van a rímnek), amelyet szívesen műveltek, és megtalálták benne a mondanivalójukat egy szemvillanásnyi időre megmutató formát.

Áprily *Ábel füstje* című kötetében (1965) elszaporodik a rövid forma. Az *Akarsz-e fénny* című kötet (1969) második ciklusa, amely a *Napfogyatkozás* címet viseli, szinte mind négy soros versekből áll.

Négy sorosok című írásában a költő nyilatkozott arról, mit jelent számára a rövid forma, mi az, aminek kifejezésére alkalmasnak tartja: „Rövidségében is igényes forma. Nem tűri a laza rímet, a henye szót, de alkalmas arra, hogy megmentsen egy-egy fellüktető érzést, megmozduló gondolatot, természeti megfigyelést az elkallódástól. Nekem az utóbbi években szinte öregkori műfajommá lett”.⁴⁷

Pohjanen 2015-ben megjelentett, *Szökőversek* című verseskötete⁴⁸ háromszázhatvanhat rövid verset tartalmaz két eredeti nyelven, meänkieliül és svédül, valamint ezek közül néhány vers fordítását tizennégy nyelvre. A kötet címe a 2012-es szökőévhez kapcsolódik. Egy korábbi magánlevelezésünk során megkérdeztem Pohjanentől, miért kezdett néhány soros verseket írni az elmúlt évtizedben. Válaszából idézek az alábbiakban: „Gyermekkoromban láttam egyszer

⁴⁷ Áprily Lajos: *Négy sorosok. = A kor falára. Áprily Lajos emlékezete.* Szerk. Pomogáts Béla. Bp. 2002. 174.

⁴⁸ Pohjanen 2015a.

valakit, aki hálóval vadászott lepkékre, s hol elkapta őket, hol meg elröppentek. Nem tudom, miért maradt meg ez bennem, de szempillantásnyi határtalan és szédítő tapasztalatként éltem meg. Miután költő lettem, arra gondoltam, hogy az író s még inkább a költő olyan, aki hálóval a kezében jár, s a szemvillanásnyi elbűvölő pillanatokra vadászik. [...] 2012-ben és 2013-ban írtam a *Szökőverseket*. Minden napon egyet, aztán a következő évben minden nap lefordítottam egyet. Az volt az egyetlen feltételem, hogy az »én« szót nem szabad használnom, mert a pillanatban én nem létezem, sem az idő: a múlt eltelt, a mostani pillanat meg eltűnik, ahogy a légy elsuhan, vagy a vízcsepp lecsöppen a tetőről; jövő sincsen, mert még nem érkezett el”.⁴⁹

Mindkét költő nyilatkozatában közösnek mutatkozik, hogy a pillanatnyi érzések és gondolatok kifejezésére megfelelő eszköznek tartják a rövid versformát, amelyet időskorukban kedveltek meg. Valószínűleg életkori sajtáságnak is tekinthető, hogy a tovasuhanó élet apró részleteinek kinagyításával lassítani próbálják az idő folyását.

Összefoglalás

Jelen tanulmányom célja az volt, hogy Áprily és Pohjanen verseiben megvizsgáljam a közvetlen természeti környezet és a szűkebb szülőföld lírai megjelenítését. Főként arra összpontosítottam, hogy a természeti táj miként válik erkölcsstilizált értékke a két költő műveiben. Mindkét költő számára fontos a tapasztalati világ, pontos megfigyelésekre alapulnak leírásaik, de ugyanakkor többféle értelmezést tesznek lehetővé az olvasó számára. Ezek között kiemelt helyet foglalnak el a szimbolikus jelentések.

Jóllehet a költők kisebbségi helyzetére való konkrét hivatkozást nem találunk elemzett verseikben, a két teljes alkotói életmű kontextusában nyilvánvaló, hogy a negatív értékű ok (a kisebbségi létre kényszerítettség) és a pozitív értékű okozat (szűkebb szülőföldjükhöz való ragaszkodásuk, saját kultúrájuk elszánt ápolása, saját identitásuk építése) közötti diszharmonia feloldására tesznek kísérletet. Verseikben tetten érhető az esztétikum katartikus és harmóniateremtő hatása, amelynek lényegét Cs. Gyimesi Éva találóan megfogalmazza az alábbi idézetben: „a műalkotás, az esztétikai szép is a feszültségek oldásának egyik lehetősége, olyan érték, amelynek a szenvedést enyhítő, kompenzatív funkciója van. Nem véletlen, hiszen az esztétikum valójában az emberi szabadság egyik megnyilatkozásának is tekinthető, s minden műalkotás – mint teljességszimbólum – képes arra, hogy alkotójában és olvasójában egyaránt felkeltse a szabadság és harmónia – legalábbis pillanatnyi – illúzióját”.⁵⁰

Mind Áprily, mind Pohjanen versei azt a folyamatos szorongást közvetítik, hogy költőjük nincsen otthon a világban. Mindkettőjük alapélménye a kirekesztettség és elidegenedés. Úgy érzik, az esztétikumnak és vers zenéjének kell harmonikussá tennie azt, ami eredendően ellentmondásos és diszharmonikus. Az elidegenedés tapasztalata ugyanakkor intellektualizmusra készíteti őket, azaz a valóság szemléleti elemeit értelmezésre váró realitásként kezelik, túlmutatva ezzel a szimbolikus látásmódon. A nagyfokú szubjektivitás is igaz mindkét költőre, azaz elsősorban saját sorsuk és szerepük bensőséges átélését fogalmazzák meg objektív művészeti formákba öltöztetve.

⁴⁹ Pohjanen nekem írott levele (e-mail) 2017. március 26.

⁵⁰ Cs. Gyimesi 1999. 38.

Mindkettőjükre jellemző az antropomorfizált természetlátás is. Hosszú ideig tartó és elmélyült megfigyelés után írják le tapasztalataikat, és a természeti táj náluk az emberi élet szerves részeként jelenik meg, azaz a táj és a szemlélő azonosul a nyelv eszközeivel kifejezett képeikben. Ha formailag tekintünk végig költészetükön, közös jellemzőjük, hogy mindkettőjük pályája a rímes, hosszabb lélegzetű versektől a néhány soros versekig ível.

Nature Symbols in The Poems of Lajos Áprily and Bengt Pohjanen

Keywords: Lajos Áprily, Bengt Pohjanen, nature symbols, moral values, language minority.

In this study, I examine the way natural surrounding is mirrored in the poems of two Finno-Ugric poets, Lajos Áprily, one of the main representatives of the so-called Transilvanist movement in Romania, and Bengt Pohjanen, the best known Meänkieli poet, writer and language activist living in Sweden, in the Torne Valley. Both of them were trying to connect their own and their language group's identity to safety-promising factors in the midst of an ever changing political situation. One of these factors is their close homeland with its specific features. I am especially interested in how natural landscape becomes moral value in their works. The disharmony between the negative cause (being forced to a minority existence) and the positive effect (dedicated tendency to preserve their own language and culture), is evident with both of them, as well as the fact that they finally dissolve this disharmony into poetry.